

ГРАЂАНСКИ ЗАКОНИК КАО ОДРАЗ НАШИХ ДРУШТВЕНИХ ОДНОСА*

Да би одговорио потребама живота и духу времена, грађански законик треба да одражава друштвену стварност или, другим речима, друштвене односе. И не само то. Он треба да омогући успешно функционисање те стварности и њен даљи прогресиван развој. Сходно реченом, наш грађански законик, који тек треба донети, треба, с једне стране, да одрази нашу, југословенску стварност, а с друге стране, да омогући њено функционисање и њен даљи успешан ход.

Ваљано грађанскоправно одражавање друштвене стварности није нимало лак посао. Начин на који се то обави показује колико су савременици били кадри да схвате доба у коме су живели и да га правилно правно одразе.

Грађанскоправно регулисање уопште, а посебно кодификовање, има веома велики друштвени значај. Значај му даје област живота коју оно треба да одрази: област друштвених односа поводом материјалних добара и услуга или, другим речима, област имовинских односа.

За грађанскоправно одражавање друштвене стварности, друштвених односа, везана су бројна питања. Није претерано рећи да има онолико основних питања колико има друштвених односа који су предмет грађанскоправног регулисања. С обзиром да је број тих питања веома велики, то, очигледно, није могуће позабавити се не само свима њима него ни већином њих. Поготово није могуће улазити у појединости у вези с грађанскоправним регулисањем појединих односа. Због свега тога, у овом раду биће речи само о неколико најосновнијих питања у вези с грађанскоправним одражавањем наше друштвене стварности, и то на макро плану. При одабирању тих питања чинило нам се да овом приликом заслужују пажњу следећа: у којој мери наш грађански законик може да буде нов у односу на постојеће и раније грађанско законодавство; неке основне специфичности наше друштвено-економске стварности и наш грађански законик; субјективна права као правни израз друштвених односа које регулише грађанско право, с посебним освртом на право на присвајање плодова рада остварених друштвеним средствима на основу права на рад.

* Реферат на Саветовању „Место Цивилног кодекса у систему нашег права“, организованом од стране Института за упоредно право у Београду у договору са Савезном скупштином и одржаном 7, 8. и 9. маја 1969. год. у Београду.

I

МОЖЕ ЛИ НАШ ГРАЂАНСКИ ЗАКОНИК ДА БУДЕ РАДИКАЛНО НОВ У ОДНОСУ НА ПОСТОЈЕЋЕ И РАНИЈЕ ГРАЂАНСКО ЗАКОНОДАВСТВО

1. Кад се приступа доношењу грађанског законика, потребно је пре свега поставити и одговорити на питање у којој мери грађански законик треба или мора да има додирних тачака са савременим грађанским законодавством и грађанским законодавством прошлих времена. То је питање нарочито потребно поставити у вези с доношењем нашег грађанског законика, јер се у нас формирало утицајно схватање да наш будући грађански законик треба да буде, због специфичности наше друштвене стварности, суштински различит како од грађанских законика савремених буржоаских земаља тако и од грађанских законика социјалистичких земаља. Посебно, он треба да буде суштински различит од римског права, тј. оног дела који се зове приватно право, зато што, по овом схватању, римске грађанско-правне установе и појмови не одговарају социјалистичкој друштвеној стварности, посебно социјалистичкој стварности у Југославији.

Ово схватање углавном не потиче од цивилиста, од научника и стручњака за грађанско право, него од извесног броја политичара и правника друге научне и стручне оријентације. Поједини његови заступници иду толико далеко да југословенске научне раднике и стручњаке у области грађанског права проглашавају конзервативцима, људима који не могу да превазиђу римске грађанскоправне категорије.

Основна слабост овог схватања састоји се у томе што његови заступници нису у стању, бар до данас то нису били, да учине конкретан предлог како би требало да изгледа наш будући грађански законик. Критикујући раније и постојеће грађанско законодавство, они углавном остају при општој формулацији да треба створити грађански законик који ће на нов начин одразити нове друштвене појаве.

Али, ако ово схватање није значајно по предлозима које чине његови поборници, оно је важно с обзиром на људе који га заступају, а нарочито с обзиром на аргументе које истиче, захтевајући суштински друкчији грађански законик. Наиме, његове присталице указују пре свега на нове друштвене појаве или, другим речима, односе социјалистичког друштва у поређењу с буржоаским, због којих грађански законик ма које социјалистичке земље мора битно да се разликује од грађанских законика буржоаских земаља. Од тих појава нарочито истичу друштвену својину на средствима за производњу и добрима која се њима стварају, социјалистичке продукције односе и власт радничке класе и радног народа. А кад је реч о друштвеним појавама у нашем друштву, због којих наш грађански законик треба битно да се разликује не само од буржоаских грађанских законика него и од грађанских законика других социјалистичких земаља, а поготову од римског грађанског права, онда присталице тог схватања истичу још и децентрализацију и деетатизацију друштвене својине, деетатизацију привредних и других радних организација и њихово конституисање као самосталних субјеката, самоуправљање радних људи у радним организацијама

и друштву као економску и друштвено-политичку основу нашег друштвеног и привредног система, и право радног човека на присвајање плодова свога рада зависно од успеха на раду — што у другим социјалистичким земљама у основи не постоји.

2. Поставља се питање какву стварну вредност имају аргументи на основу којих се захтева да наш грађански законик буде суштински друкчији и од ранијег и од савременог грађанског законодавства или, другим речима, је ли могуће удовољити том захтеву.

При разматрању овог питања треба имати у виду две ствари и добро их разликовати: с једне стране, друштвене појаве, друштвену реалност, а с друге стране, правну технику, правне појмове помоћу којих се одражавају друштвене појаве, друштвена стварност. Другим речима, треба разликовати, с једне стране, друштвене односе из којих се састоји друштвена стварност, а с друге стране, правну технику као начин њиховог нормативног регулисања, нормативног одражавања.

При одговору на питање може ли наш грађански законик да буде радикално нов у односу на раније и на савремено грађанско законодавство, треба имати у виду да друштвена стварност игра одлучујућу улогу и да је важнија од правне технике којом се одражава.

3. Полазећи, с једне стране, од друштвене стварности која је постојала у римској епохи и која постоји у савременом свету рачунајући неколико векова уназад, и с друге стране, од друштвене стварности социјалистичке Југославије, може се рећи да наш будући грађански законик не може да буде ни радикално друкчији од бившег и савременог грађанског законодавства, а ни истоветан с њим. Он мора имати много чега сличног, па чак и истоветног, с постојећим и ранијим грађанским законодавством, али у исто време и много чега различитог, зависно од сличности и различитости југословенске друштвене стварности у поређењу са стварношћу савременог света и ближе и даље прошлости.

Шта је то што је слично и различито између југословенске друштвене стварности и друштвене стварности негдашњег Рима и модерне епохе а што условљава сличност и различитост њиховог грађанског законодавства? Другим речима, које су то друштвене појаве, друштвени односи, које условљавају сличност и различитост будућег југословенског грађанског законика са римским и модерним грађанским законодавством?

4. Кад је реч о неизбежности сличности југословенског грађанског законика са савременим и римским грађанским правом, потребно је, пре свега, указати на робно-новчану привреду као на чињеницу, на појаву, која има одређујућу улогу у формирању претежног дела грађанског законодавства. Ова привреда је друштвено ткиво које, с једне стране, представља претежан предмет грађанскоправног регулисања, а с друге стране, врши утицај на ово регулисање у оним областима живота које нису непосредно везане за робно-новчану привреду а спадају у домен грађанскоправног регулисања (на пример, у области наслеђивања, у области проузроковања и накнаде штете), и то, пре свега, на тај начин што метод регулисања односа робне привреде диже на степен модела регулисања грађанскоправних односа у целини. Због тога се о односу између грађанског законодавства и робноновчане привреде може начелно рећи да је грађанско законодавство

одређене земље или епохе развијено у мери у којој је у њој развијена робно-новчана привреда. Пошто у досадашњем развоју друштва као правног поретка није било периода у којем робно-новчана привреда није постојала, макар у веома скромном виду, то се може рећи да није било ни периода у којем није било грађанскоправног регулisaња. Али, ако није било периода без ма каквог грађанско-правног регулisaња, било је периода у којима су области живота које при постојању развијеног робно-новчаног привређивања подлежу претежно грађанскоправном регулisaњу, биле претежно регулисане административним правом, и то због тога што је преовлађивао натурални систем привређивања.

Да је грађанско законодавство цветало у периодима у којима је у друштву била развијена робно-новчана привреда, довољно је сетити се римске класичне и посткласичне епохе, затим времена средњег и касног средњег века, тј. раздобља рецепције и прилагођавања римског приватног права, онда епохе у којој је настало и развијало се буржоаско друштво све до наших дана, и, најзад, времена успостављања и развоја социјалистичког самоуправног друштва. С друге стране, да је грађанско право једва животарило а да је доминирало административно законодавство у периодима натуралне привреде као владајуће, довољно је сетити се ране римске епохе, затим раног и једног дела средњег феудалног периода, и најзад, тзв. административног периода социјализма, који у многим социјалистичким земљама постоји и данас као доминирајући систем.

Веза између робно-новчане привреде и грађанског законодавства толико је очигледна да је даље доказивање ове истине сувишно. Њу потврђују и савремени свет и свакодневни живот, чији смо сведоци, а такође и бројни историчари и теоретичари грађанског права и економије. Сви докази који постоје непобитно говоре да робно-новчана привреда неминовно условљава постојање грађанског права, па и сличност и, у извесном смислу, истоветност грађанског законодавства у разним земљама и временима.

С обзиром да робно-новчана привреда као начин привређивања није везана за одређену епоху или земљу, већ се може јавити у разним земљама и разним епохама са истим или различитим друштвеним системом, то се може рећи да робно-новчана привреда није друштвено-економска појава која је вазана за одређену класу, да нема класни карактер у строгом смислу те речи. Разуме се, она носи печат земље и епохе у којој постоји и класе која влада, али специфичности које отуда произилазе не одузимају јој опште карактеристике.

Због неусловљености робно-новчане привреде класном структуром друштва, многе њене манифестације, на пример раздробљеност произвођача на многобројне самосталне субјекте, повезивање произвођача кроз тржиште и тржишне трансакције као што су куповина и продаја добара, размена добара, закуп, кредит и др., регулишу се на сличан или истоветан начин без обзира на земљу и епоху.

5. Кад је реч о различитости између југословенског, римског и савременог грађанског законодавства, потребно је указати да различитост долази, с једне стране, од развијености робно-новчане привреде у појединим

земљама, а с друге стране, од класних, историјских, културних и других разлика које постоје међу земљама и епохама.

Различитости које долазе од степена развијености робно-новчане привреде огледају се, пре свега, у богатству грађанскоправних институција. Сходно томе, ситна робна производња у периоду прелаза гентилног друштва у робовласничко, или у фази оживљавања робне привреде у феудализму, није могла да да оно богатство грађанскоправних институција које је могла да да крупна робовласничка робна производња нити је, пак, крупна робовласничка робна производња могла да да оно богатство ових институција које је могла да да крупна капиталистичка робна производња и које може да да крупна социјалистичка робна производња. Тако, у римском грађанском праву срећу се само трагови објективне одговорности за штету, док у савременом друштву и његовом грађанском праву ова одговорност постоји упоредо са одговорношћу по основу кривице; осигурање од штете је непознато римској и античкој епохи уопште и представља тековину модерне епохе; привредни професионални живот и послови у привреди нису у Риму и антици уопште представљали посебну област живота, нити су као такви у основи били познати, итд.

Различитости које долазе од класних, историјских, културних и других разлика међу земљама и епохама мањег су домаћаја и одражавају се, пре свега, у начину регулisaња појединих врста друштвених односа које спадају у домен грађанског законодавства. То, међутим, не значи да ове разлике нису важне, већ само то да их није онако лако уочити као што је релативно лако уочити различитости које долазе као последица развијености робно-новчане привреде.

6. С обзиром да југословенско социјалистичко друштво почива на робно-новчаној привреди и друштвено-економским појавама које она условљава, то југословенско грађанско законодавство мора да има основне одлике грађанског законодавства оних земаља и епоха у којима је постојала или постоји робно-новчана привреда. С друге стране, оно ће се разликовати од тог законодавства у мери у којој је различит степен развијености робно-новчане привреде у односу на друге земље и епохе, као и у мери у којој је југословенско социјалистичко самоуправно друштво различито од других ранијих и савремених друштава с обзиром на класу која је на власти, на историјске, културне и друге специфичности, као и на способност друштва да се самоорганизује и пронађе оне путеве развоја који најбоље одговарају датом историјском тренутку. Јер, не треба заборавити да организовање друштва, укључујући и грађанскоправно регулisaње, није прост одраз друштвене стварности, већ да људски фактор игра велику улогу услед постојања релативне слободе у избору начина и средстава одражавања објективне стварности, услед могућности њеног бољег или лошијег одражавања.

7. Али, ако наш грађански законик не може да буде радикално нов са становишта суштине, тј. са становишта основних друштвених односа као одраза робно-новчане привреде, па, према томе, ни са становишта грађанскоправних установа, може ли и треба ли, и у којој мери, да буде нов са становишта правне технике, са становишта правних појмова, правних средстава и начина којима се одражава друштвена стварност. Теоријски гледа-

но, то би било могуће. Али, тиме се суштински не би ништа ново постигло. Да би се то остварило, требало би променити или, боље речено, оформити нову терминологију, а стару, уколико би била употребљена, употребити на другачији начин од до сада уобичајеног. Поред тога, требало би навићи масе и стручне кадрове да усвоје нову терминологију, као и промењен начин употребе старе терминологије. А то захтева дуг временски период, па се може завршити и неуспехом. Поред тога, промењена терминологија и другачија употреба постојеће не мењају ништа у погледу суштине ствари, тако да се такав подухват у суштини појављује као некористан. Стварати нову терминологију и прилагођавати стару има оправдања само онда кад треба регулисати нове друштвене односе, тј. односе који раније нису постојали. Таквих односа има у савременом друштву, па и у нашем, али знатно мање него што се обично мисли.

У вези са средствима и начином правног одражавања друштвених односа треба напоменути да смо ми у том погледу до сада припадали европском систему правног регулисања који своје корене вуче из римског права. Разуме се, од Рима до данас се и у том погледу много шта променило, али у основи постоји континуитет. Поред европског система правног одражавања друштвених односа постоји и англосаксонски систем. Ова два система се често служе истим појмовима, али у сваком од њих ови појмови ретко имају исто значење. Због тога су земље европског и англосаксонског система принуђене да се при ступању у узајамне правне односе саглашавају у погледу појмовног значења појединих термина.

Сматрамо да наша земља треба да остане при европском систему правног одражавања друштвених односа, укључујући и грађанскоправну област живота. То не због традиције, него због наших интереса. Наиме, Југославија је европска земља и најчешће саобраћа са европским земљама. У домену правног регулисања овог саобраћаја она се лако споразумева са свим земљама. Промена терминологије, тј. средстава правног одражавања, и начина одражавања друштвене стварности, знатно би отежала саобраћај са европским земљама, а унутрашњем правном систему не би донела никакву корист него само тешкоће.

II

НЕКЕ ОСНОВНЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ НАШЕ ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКЕ СТВАРНОСТИ И НАШ ГРАЂАНСКИ ЗАКОНИК

Неке основне специфичности наше, југословенске стварности изазивају дилеме у вези с доношењем нашег грађанског законика код великог броја људи, међу којима и код оних који имају знатног утицаја на законодавну политику и делатност. Због тога се ваља позабавити тим специфичностима. Чини нам се да овом приликом заслужују пажњу ове: социјалистичка правна лица, друштвена својина, и самоуправљање, с тим што ће о праву на присвајање плодова рада остварених друштвеним средствима на основу права на рад бити посебно речи.

1. *Социјалистичка правна лица и грађански законик.* — Полазећи од тога да треба што више да се истакну значај и улога човека као основне вредности нашег демократског и хуманог самоуправног социјалистичког друштва, настоји се да се човек прикаже као основни фактор и у области друштвених односа које треба да регулише грађански законик и да то у грађанском законiku дође до изражаја. У вези с тим чине се приговори онима који стављају акценат на улогу предузећа, и шире речено, на улогу социјалистичких правних лица (предузећа, задруга, установа).

Ко је стварно основни актер у односима које треба да регулише наш грађански законик: човек или социјалистичко правно лице?

Подржавајући племениту и човечну идеју о сталној и све већој афирмацији улоге и значаја човека у нашем демократском и самоуправном социјалистичком друштву, не можемо а да не кажемо да његова улога и значај нису и не могу бити подједнако значајни у свим областима живота. То поготово важи за област коју регулише грађанско право, јер у грађанско-правним односима у нашем и социјалистичком друштву уопште, гледано у целини, не доминира човек — појединац него социјалистичко правно лице. Разуме се, социјалистичко правно лице није у основи друго до организациони облик више удружених људи и то — у социјалистичком друштву — радних људи. Али, у правним односима које овај организациони облик заснива не иступају људи које оно удружује ни као група ни као појединци него социјалистичко правно лице, као посебан субјект, различит од субјективитета оних које обухвата.

Сходно реченом, социјалистичко правно лице представља један нов квалитет који је карактеристичан за социјалистичко друштво, нарочито за самоуправно социјалистичко друштво. Оно представља носиоца и ослонац социјалистичког система.

У социјалистичком друштву у коме преовлађују планско-административни елементи или, другим речима, у административном социјализму, улога и значај социјалистичких правних лица не могу да се учоче у довољној мери, јер су прекривени и прикривени улогом државе и појављују се као делови државног апарата. Али, у социјалистичком друштву које почива на самоуправљању и у коме доминира робно-новчани начин привређивања или, другим речима, у самоуправном социјализму, какав постоји у југословенском друштву, социјалистичка правна лица избијају у први план, те постају уочљиви њихова улога и значај као основних носилаца привредног и друштвеног живота.

На жалост, улога и значај социјалистичких правних лица за социјалистичко друштво нису ни довољно уочени ни довољно подвучени. Подвлаче се улога и значај радничке класе и њених политичких и класних организација, а у најновије време још и улога и значај човека као појединца, а често се заборавља да је радничка класа економски и друштвено организована у виду социјалистичких правних лица, а тако је претежно организован и човек појединац. Уместо да се теоретичари и практичари питају који су то субјекти који су дошли на место економски и политички развлашћеног капиталисте, који дају печат социјалистичком друштву као новом друштвено-економском систему и његовом развоју, они истражују, проналазе и

обрађују друге факторе који немају тај значај, мада ни они нису за потцењивање.

Додуше, правно лице као субјект познато је и капиталистичком друштву, а у извесној мери и ранијим друштвено-економским системима. Али, ни у једном друштву осим социјалистичког, правно лице није имало доминирајући значај, а то значи да није представљало основни чинилац и ослонац друштвено-економског система и његовог развоја, нити је у основи представљало организовану творевину радних маса. Капиталистичко друштво је настало као друштво капиталиста појединаца, са производним постројењима која припадају капиталисти појединцу као приватном власнику. Правна лица која су настала у каснијем развоју капиталистичког друштва нису у основи изгубила приватноправни карактер; она су представљала, а и данас представљају, организације група капиталиста и њихово приватно власништво. Само у социјалистичком друштву правна лица представљају самопостојеће творевине радних маса, пре свега радничке класе, постају ослонац друштвено-економског система и основни чинилац друштвено-економског развоја, с тенденцијом да обухвате што је могуће већи број области живота и делатности. Зато, не видети улогу и значај социјалистичких правних лица, значи не видети основну полазну тачку у сагледавању социјалистичког друштва и његовом организовању.

Треба рећи, ради бољег разумевања, да социјалистичка правна лица имају доминирајући положај са гледишта друштвено-економских и грађанскоправних односа као целине. Али, ако се ствар посматра по областима живота, нарочито по областима које су предмет грађанскоправног регулисања, може се констатовати да су улога и значај социјалистичких правних лица различити: у неким преовлађујући, а у неким другостепени или се скоро и не осећају. Тако, у области наследног права човек појединац има основну улогу, а улога социјалистичких правних лица тако рећи не постоји (она, и уопште правна лица, могу бити само наследници, и то уколико је умрли иза себе оставио тестамент и то у њему предвидео). Напротив, у области стварноправних односа, тј. односа који пружају слику расподеле ствари (материјалних добара) у друштву, а пре свега средстава за производњу, социјалистичка правна лица доминирају: она су имаоци претежног дела ствари, и то како средстава за производњу тако и потрошних добара. Њихова улога и значај су нарочито значајни у области тзв. привредног живота, а значајни су и у области класичних облигационоправних односа, с обзиром да је данас у нашем друштву појединац углавном упућен на социјалистичка правна лица да би прибавио већину материјалних добара која су му потребна за живот.

Али, ако ваља знати какви су друштвено-економска улога и значај социјалистичких правних лица, то не значи да њихова улога и значај треба у реченом виду да нађу израза у грађанском законик. Одредба којом би се, на пример, декларисало да „социјалистичко правно лице представља носиоца и ослонац социјалистичког система” не би, осим декларативног, имала никакав други позитивноправни значај са становишта грађанскоправног регулисања друштвених односа, без обзира колико иначе била тачна. Јер, грађански законик није теоријска расправа о појединим питањима, укљу-

чујући и питање о значају и улози социјалистичких правних лица, него систем норми који, као што је већ речено, регулише односе у друштву између субјеката поводом материјалних добара и услуга. С обзиром на ту околност, социјалистичко правно лице треба у грађанском законик у да буде третирано као једна врста субјеката права. А то значи да у вези с њим треба поставити одредбе које ће говорити о начину његовог настанка и престанка, тачније о начинима настанка и престанка с обзиром да има више врста социјалистичких правних лица (на пример, предузећа, установе, задруге), затим одредбе о томе како се формира његова имовина и шта може да је чини, које грађанскоправне односе овај субјект може да заснива и томе слично. Из функционално постављених одредаба о социјалистичком правном лицу, као и из посматрања друштвене праксе, теоретичару неће бити тешко да „извуче“ какви су улога и значај социјалистичких правних лица у социјалистичком и, посебно, нашем друштву у области друштвених односа поводом материјалних добара и услуга, а какви су улога и значај човека — појединца као правног субјекта.

2. *Друштвена својина и грађански законик*. Док је друштвена својина била државна својина, тј. својина чији је титулар (субјект, власник, ималац, носилац) била држава, а то је било у административном периоду социјализма, правних проблема у вези с њом било је мање. Прво, споран је неко време био карактер права управљања као имовинског права које су поводом појединих ствари у државној својини имала државна привредна предузећа и други државни органи. Наиме, постављало се питање је ли право управљања стварно или облигационо или неко друго субјективно имовинско право. После извесних теоријских дилема, живот је дао за право онима који су сматрали да је право управљања стварно право, тј. право које даје одређен обим апсолутне власти појединим деловима државног апарата, који имају својство субјекта права, на оним стварима које они непосредно држе. Иначе, у вези с правом управљања било је углавном јасно да оно произилази из права својине које има држава, да је, дакле, реч о изведеном праву и, према томе, по обиму власти ужем од права својине државе. Држава је, као што је познато, своје право својине вршила преко административно-планских органа у мери у којој је према ситуацији сматрала да је то било потребно. Друго, државна привредна предузећа и други делови државе су у грађанскоправном промету иступали у своје име и за свој рачун, а не у име и за рачун државе. Они су у међусобним односима преносили право управљања на стварима које су размењивали. Али, у односима са другим лицима (на пример, са физичким лицима, задругама, удружењима, приватним правним лицима уопште) они су преносили право својине, дакле, више права но што су сами имали на стварима које су им уступали. То је, формалноправно гледано, представљало кршење основног правног принципа да нико не може на другом пренети више права но што сам има. Треба приметити да је ова противуречност остала до данашњег дана, и поред свих промена које су се у нашем друштву у међувремену догодиле. Њено постојање много не смета, али показује да или не умемо да је савладамо, или то није ни могуће.

Од времена када је државна својина трансформисана у друштвену својину, а то се подудара са увођењем самоуправљања, децентрализацијом привредних предузећа и установа друштвених служби и другим променама, појавили су се бројни проблеми. Тако, поставило се питање је ли друштвена својина правна категорија или не: ако јесте, каква је — уставноправна или грађанскоправна, или и једна и друга, а ако није, каква је онда категорија — социолошка, економска, или и једна и друга, или нека трећа и т. сл., затим питање, је ли друштвена својина, ако је правна категорија, субјективно право или не: ако јесте, ко је титулар тог права, а ако није, како је могуће да својина буде друштвена, тј. да припада некоме, а да нико не буде њен титулар; онда питање, је ли право коришћења, које у вези са стварима у друштвеној својини имају социјалистичка правна лица (предузећа, установе, задруге и др.), а које је заменило празо управљања које је постојало док је друштвена својина била државна својина, изведено право из права друштвене својине или је оригинарно право, тј. право које свако социјалистичко правно лице црпи непосредно из закона а не изводи га из нечијег ширег права; ако је оригинарно право, није ли боље, адекватније, назвати га правом својине, с обзиром да се, с једне стране, у правном саобраћају понаша као право својине, а с друге стране, представља најширу правну власт коју социјалистичко правно лице може да има на стварима у друштвеној својини (кад се каже најшира власт, мисли се на то да било ко други нема ширу власт, али то не значи неограничену власт). Конфузији о друштвеној својини, која траје и данас, допринео је и Устав СФРЈ од 1963. године, који у ст. 2. одељак III, уводни део, у коме се говори о основним начелима, садржи формулацију из које произилази да друштвена својина не припада никоме.

Правно недовољно јасно стање је представљало плодно тле за ницање бројних теорија (схватања) о друштвеној својини. Није претерано рећи да их има колико и писаца који се баве питањима друштвене својине. Ми ћемо се задовољити тиме да укратко изложимо најзначајније теорије и да покушамо да осветлимо њихов значај за доношење нашег грађанског закона.

а) Првих година после деетатизације привредних предузећа и бројних установа и њиховог претварања у самосталне радне организације, увођења самоуправљања у привреди и преображаја државне својине у друштвену, јавља се теорија по којој је друштвена својина право својине чији је титулар држава као репрезентант друштва. Право коришћења које имају предузећа и установе као социјалистичка правна лица на стварима у друштвеној својини је, по овој теорији, изведено право из права друштвене својине. Дакле, по овој теорији, суштински се није ништа променило у вези с друштвеном својином у односу на административни период. Промењен је само назив и само привидно субјект (титулар, носилац, ималац, власник). Наиме, назив државна својина замењен је називом друштвена својина, а уместо државе, као титулар је означено друштво. Међутим, пошто је друштво оличено у држави, то се у ствари, држава појављује као титулар друштвене својине, дакле, исти субјект као и у време кад се друштвена својина звала државна својина.

Поборницима ове теорије се нарочито замерало и мера да нису схватили нове друштвене односе који су настали деетатизацијом привредних и других субјеката, децентрализацијом државне својине, напуштањем од стране државе оперативне функције у привреди и увођењем самоуправљања у радним, пре свега, привредним организацијама, него су остали оптерећени етатизмом.

Међутим, ова теорија би, и поред критика које јој се упућују, била употребљива за доношење одговарајућих одредаба о друштвеној својини у грађанском законнику, ако би се стало на становиште да друштвену својину као целину треба правно одразити као право својине одређеног субјекта и на тај начин изразити правно јединство ствари из којих се састоји. У том случају нашло би се довољно аргумената којима би се оправдала ова правна конструкција. Такво правно одражавање друштвене својине би, посматрано са формалноправног становишта, тј. са становишта правне технике, било у основи исто као и у време постојања државне својине, с тим што се суштина променила. Наиме, право својине би припадало друштву, а његов титулар би у име и за рачун друштва била држава. Њој би то право само номинално припадало, јер она не би вршила овлашћења из права својине у вези са стварима у друштвеној својини, с обзиром да је напустила оперативну функцију у привреди и друштвеним службама (просвети, култури и другим областима). Држава као репрезентант друштва била би у ствари титулар једног субјективног права без овлашћења које то право иначе има или, другим речима, била би титулар голог права својине. Социјалистичким правним лицима припадало би право коришћења као изведено право из права друштвене својине чији је титулар у име друштва држава, које би садржавало овлашћења која има право својине, с обзиром да друштво у лицу државе није задржало ниједно овлашћење које има право својине.

б) У време кад је никла теорија о друштвеној својини чији је титулар друштво у лицу државе, јавила се и теорија по којој је титулар друштвене својине друштво које постоји у оквиру Југославије.

Овом схватању се замерало нарочито то што ближе не одређује појам друштво. Ако се, пак, приступи томе, кажу критичари, мора се доћи до закључка да на данашњем ступњу развитка постоји само друштво организовано као држава. Према томе, опет произилази да је држава субјект друштвене својине.

Ако би се усвојило наведено схватање, онда би у грађанском законнику друштво било означено као титулар права друштвене својине. Пошто на данашњем ступњу развитка друштво није друкчије организовано него као држава (макар и у одумирању и трансформацији у друштвену организацију), то би се, у ствари, она, онаква каква јесте, појављивала као субјект права друштвене својине који дела у име и за рачун друштва. Остале правне консеквенце би биле истоветне са онима које су изложене у вези са схватањем да је држава субјект друштвене својине. Према томе, са конструкцијом по којој би титулар друштвене својине било друштво, не би се ни формалноправно ни суштински ништа ново добило.

в) У вези с друштвеном својином јавила се и теорија по којој су сви субјекти у Југославији, сва физичка и правна лица, титулари те својине, и то као сувласници, тако да сваком субјекту припада одговарајући идеални део. Ако тих субјеката има, на пример, двадесет милиона, онда сваки од њих има двадесетмилионити део (1/20.000.000).

Ово схватање потпуно одуара од стварности. Јер многи субјекти, пре свега грађани, немају никакво право на стварима у друштвеној својини, и добро је што га немају. Јер, кад би га имали, они би могли, с једне стране, своје идеалне делове да отуђују, да стављају у промет, а с друге стране, да траже да своје идеалне делове путем деобе ствари у друштвеној својини претворе у реалне и на њима се конституишу као власници. Ако би им ове консеквенце сувласништва биле ускраћене, онда правно прокламовање сувласништва не би имало никаквог смисла.

Теорија о друштвеној својини као сувласништву свих субјеката у Југославији неупотребљива је за уношење одговарајућих одредаба у грађански законик. Јер, кад би била усвојена, питање је шта би, у ситуацији која би наступила, остало од друштвене својине?! Уосталом, ову теорију данас више нико озбиљно не узима у обзир као теорију која може ма чему корисном да послужи.

г) По схватању једног дела теорије, друштвена својина је свачија и ничија, тј. она у извесном смислу припада сваком субјекту у Југославији, јер сваки има непосредне или посредне користи од ње, и не припада никоме, тј. ниједан субјект није њен титулар, ако се посматра као целина.

Овом схватању се чине два основна приговора: прво, да својина означава непосредну припадност ствари, а не корисност од ње; друго, да ствари у друштвеној својини нису раздвојене на све субјекте у Југославији и, према томе, не припадају свима, већ су углавном раздвојене и припадају одређеној категорији субјеката — социјалистичким правним лицима.

Теорија о друштвеној својини као свачијој и ничијој такође није употребљива за израду грађанског законика. Она не представља ништа друго до социолошко-економско гледање на друштвену својину и њену улогу у друштву. Међутим, ова улога се може везати за сваку својину, јер свака својина даје одређену корист, и то неком непосредну а неком посредну, и тако омогућава функционисање и живот одређеног друштва. Међутим, грађански законик треба да садржи јасне одредбе о томе ко и каква непосредна права има у вези са стварима у друштвеној својини.

а) По доношењу Устава СФРЈ 1963. године, развило се схватање у теорији уставног права да је друштвена својина уставноправна, а не имовинскоправна (грађанскоправна) категорија, и да није право својине у смислу субјективног права које би имало одређеног титулара. По овом схватању, које се наслања на основна начела Устава (одељак III, ст. 2), друштвена својина као целина не припада никоме. На појединим стварима у друштвеној својини, или на скуповима тих ствари, поједини субјекти — пре свега социјалистичке радне организације (правна лица) имају само права (правна овлашћења) утврђена законом. Ова права су често различитог обима и садржине и то, с једне стране, зависно од врсте ствари које субјект поседује, а с друге стране, зависно од врсте субјеката који ствари

поседују, али никада нису право својине. Права појединих субјеката на стварима у друштвеној својини нису права изведена из права друштвене својине, јер ово право не постоји, него су њихова оригинарна права (права која извиру из закона).

У вези с овим схватањем поставља се, пре свега, питање може ли друштвена својина да буде уставноправна (дакле, правна) категорија, а да у исто време то не нађе одраза у имовинском праву, или другим речима, да у исто време не буде и имовинско-правна (грађанскоправна) категорија. Чини нам се да то није могуће. Друго, не представља ли противуречност кад Устав каже да друштвена својина не припада никоме или, другим речима, кад каже да то није правна категорија, и уставноправне теорије, по којој је друштвена својина уставноправна, дакле, правна категорија. Треће, шта представљају уставне одредбе по којима је друштвена својина, с једне стране, друштвена, тј. својина која припада друштву, а с друге стране, својина која не припада никоме. То не представља ништа друго до правну фикцију која покрива противуречност између припадности друштвене својине и тежње да се стварност прикаже друкчије. Додуше, фикције нису непознате праву и играле су, а и данас често играју важну улогу. Међутим, кад се уводи нека правна фикција, мора се знати разлог њеног увођења. У случају увођења правне фикције у вези с друштвеном својином, тај је разлог остао непознат.

Да би концепција о друштвеној својини изражена у Уставу и уставноправној теорији могла бити употребљена при изради грађанског законика, мора се пре свега бити начисто с тим је ли друштвена својина правна или неправна, тј. само теоријска категорија. Ако је правна категорија, она не може бити уставноправна а да у исто време не буде и грађанскоправна. Ако је само теоријска категорија, онда то значи да је правној и другој друштвеној теорији остављено да анализира, истражује и закључује о природи присвајања ствари које ни као целина ни као делови целине не припадају било ком субјекту у виду својине него у виду неког другог права (права коришћења). У овом случају јавља се непремостива противуречност: како се може доћи до закључка да је присвајање ствари, које припадају појединим субјектима по основу права коришћења, друштвена својина, кад ови субјекти на њима немају својину (право својине). Другим речима, не може се анализирати право коришћења и доћи до закључка да је реч о својини која је по свом карактеру друштвена. Само ако би социјалистичка правна лица имала својину на стварима које поседују, било би могуће истраживати њену природу и евентуално доћи до закључка да та својина има друштвени а не, рецимо, приватни или лични карактер. Према томе, уставно решење о друштвеној својини и на њему изграђена изложена уставнотеоријска концепција, уколико би послужили као основ регулација друштвених односа у вези с друштвеном својином у грађанском законик, не би довели ни до чега новог у односу на стање које већ постоји, нити би отклонили постојеће теоријске и позитивноправне противуречности.

Б) У науци грађанског (имовинског) права појавила се и до данас одржала теорија о друштвеној својини као подељеној својини. По овој

теорији, друштвена својина је врста колективне својине. У вези с њом ниједан субјект нема у целини право својине (сва овлашћења која ово право садржи), већ само поједина овлашћења, од којих су нека јавноправне а нека имовинскоправне односно грађанскоправне природе. Другим речима, правна овлашћења у вези са стварима у друштвеној својини су подељена тако да неки субјекти имају једна овлашћења а други на истим стварима друга овлашћења.

Ова теорија настала је пре свега на основу посматрања и анализе нашег позитивног законодавства. Не може се рећи да у њему не налази аргументе за свој став. Најбољи пример за то су стамбене зграде у друштвеној својини, у вези с којима више субјеката има различита права (инвеститор, стамбено предузеће, носилац станарског права и др.). Употреба за доношење грађанског законика, она би у основи значила санкционисање постојећег позитивноправног стања, а то значи да не би биле отклоњене теоријске и позитивноправне противуречности о којима је било речи у току досадашњег излагања.

е) У вези с друштвеном својином појавила се и теорија да ова својина није право својине, јер ниједан субјект не врши ово право искључиво у свом интересу, као што то иначе чине власници. Овлашћења из друштвене својине су подељена на различите субјекте: друштво, радну организацију и радног човека. Сваки од ових субјеката и сви скупа врше дата им овлашћења не само у свом интересу него и у интересу друштва, и то како данас постојећег тако и будућег друштва. Правна овлашћења која имају поједини субјекти нису њихова субјективна права него су то надлежности, функције.

Ова теорија је, с једне стране, производ посматрања позитивног стања ствари (позитивног права), а с друге стране, социјалне улоге друштвене својине, тако да се може окарактерисати као правносоциолошка теорија о друштвеној својини.

Као производ посматрања позитивног стања ствари, ова теорија је идентична с теоријом о подељеној својини. А као производ посматрања социјалне улоге друштвене својине, она представља обнову Дигијевог учења из двадесетих година овог века о негацији субјективних права или, тачније, о њиховом преображају у социјалне функције. Као таква, она одговара административном периоду социјализма. Поред тога, она је и нетачна у делу којим приписује нарочиту социјалну улогу друштвеној својини, јер свака својина на датом степену развитка друштва врши одређену социјалну функцију.

На основу реченог довољно јасно произилази да ни ова теорија не може да буде од користи за израду грађанског законика.

ж) О друштвеној својини постоје и бројне социолошке и економске теорије. По њима, друштвена својина није правна категорија, него је социолошка или економска установа.

Ове теорије су настале на основу анализе економске и социјалне функције друштвене својине. Оне нису употребљиве за грађанскоправно регулисање друштвених односа у вези с друштвеном својином, јер не указују на то какав правни режим треба да постоји у вези са стварима у дру-

штвеној својини. Јер, ако друштвена својина као целина не треба да добије форму права својине, то не значи да се може замислити систем функционисања ове својине без икаквих субјективних права у вези с њом.

з) У новије време појавила се теорија по којој су субјекти на које су раздељене ствари у друштвеној својини, а то су социјалистичка правна лица, у ствари титулари права својине на стварима које поседују, иако им формалноправно то право није признато него им је признато право коришћења. Наиме, они се у спољашњим односима, у односима на тржишту, у вези са стварима у друштвеној својини, понашају као власници, а и право коришћења које имају садржи у основи овлашћења која има право својине. Сходно реченом, право коришћења социјалистичких правних лица на стварима у друштвеној својини требало би и формалноправно назвати правом својине.

Ако би било прихваћено наведено схватање, онда не би постојало право својине чији би титулар било друштво или држава као опште обједињавајуће право свих ствари које се називају друштвеном својином, него би постојала самостална и међусобно независна права својине социјалистичких правних лица на стварима које поседују као оригинална права, тј. права дата законом. На правној и другој друштвеној теорији лежао би задатак да ову својину образложи, да одреди њену природу. Уколико се дође до закључка да је својина социјалистичких правних лица по својој природи друштвена, социјалистичка, а то се управо очекује, онда се појам друштвене својине појављује као теоријски појам који је изведен из анализе права својине које имају социјалистичка правна лица, као што се појмови приватна или лична својина појављују као теоријски појмови за облике својине чији су титулари појединци или групе појединаца.

Схватање да социјалистичким правним лицима треба признати право својине на стварима које поседују може се бранити са више разлога.

Прво, ствари које данас чине друштвену својину нису друштвено-организационо тако обухваћене да представљају јединство. Наиме, не постоји само један субјект који би поседовао ове ствари и био једини привредник и актер делатности које се на основу њих обављају, а које дају социјалистички карактер нашем друштву. Уосталом, такав субјект није у потпуности постојао чак ни у време административног социјализма, у време кад су се привредна предузећа и установе појављивали као државни органи, као делови државног апарата. Поједини делови државног апарата, у првом реду државна привредна предузећа и установе, имали су и морали су имати, макар у минималном обиму и својство самосталних субјеката, али су ипак друштвено-организационо били обједињени у јединство у лицу државе. Ствари које се називају друштвеном својином данас су расподељене без икаквог организационо-обједињавајућег елемента на мноштво субјеката: привредна предузећа, установе, задруге, поједине државне органе, који се сви скупа називају социјалистичка (друштвена) правна лица и претежним делом не представљају делове државног апарата него самосталне субјекте. Због тога изгледа сувишно и нефункционално ма кога означавати субјектом својине на стварима као целини које се квалификују као друштвена својина. То, међутим, не значи да не постоји никакав обједиња-

вајући елеменат. Тај елеменат представља законодавна моћ државе, која путем закона одређује обим, садржину и границе свих права, па и права својине, ма чије оно било. Ова њена моћ није условљена њеним проглашењем титуларом ма којег права, па ни права својине на стварима које чине друштвену својину, него односом друштвених снага које оличава.

Друго, док је држава непосредно привредно и друштвено деловала, она је у одређеној мери стварно и вршила својинску власт у вези са стварима које спадају у домен друштвене својине и на тај начин их у одређеној мери друштвено-организационо обједињавала. Због тога је било сасвим на месту да буде правно оквалификована као титулар својине у вези с тим стварима као целином. Други субјекти у њеном саставу, као и они ван ње, морали су добити мању власт, мања права у вези с тим стварима, и изводили су их из њене власти, из њеног права као ширег. С обзиром да се данас држава повукла из непосредне привредне и друге друштвене активности, изузев државне у строгом смислу речи, и њихово вођење препустило социјалистичким правним лицима као недржавним, самосталним субјектима, то се не појављује као неопходно да било она било друштво буде правно означено као субјект својине на стварима које чине друштвену својину, јер би такво означавање представљало именовање титулара без својинске власти, без својинских овлашћења.

Треће, ако су социјалистичка правна лица ослонац и носилац социјализма као друштвеног система, и ако то нарочито долази до израза у самоуправном социјализму, онда социјалистичко друштво треба овим лицима да повери својство титулара својине на стварима које поседују, а које чине материјалну базу социјализма. као што је то до сада чинило свако друштво поверавајући својину на материјалним добрима, пре свега на средствима за производњу, субјектима који су били његови носиоци.

Четврто, схватања судске праксе, средстава јавних информација (штампе, радија, телевизије) и обичних људи подупиру идеју да би социјалистичким правним лицима могло бити формалноправно признато право својине на стварима које држе. Наиме, мада судови знају да социјалистичка правна лица немају право својине на стварима које поседују него право коришћења, они их у пресудама често називају власницима тих ствари. То исто чине и средства јавних информација, обавештавајући о појединим догађајима, на пример о сударима камиона, тролејбуса и трамваја, о продаји и куповини појединих ствари, итд. Најзад, и обични грађани схватају припадност појединих ствари социјалистичким правним лицима као њихово власништво. Сходно томе, ако се постави питање грађанину, чији је трактор или камион, или нека друга ствар, он ће по правилу рећи да је то власништво те и те задруге, тог и тог предузећа или те и те установе. Оно што је занимљиво напоменути, то је да се ни судови, ни средства јавних информација ни грађани у наведеним ситуацијама, по правилу, не служе појмом „својина“ него појмом „власништво“. О тој чињеници би требало водити рачуна, уколико би се дошло до уверења да би социјалистичким правним лицима требало признати право својине на стварима које поседују, те би, сходно томе, то право требало назвати право власништва за цело српскохрватско говорно подручје.

Пето и последње, преквалификацијом права коришћења које имају социјалистичка правна лица на стварима које поседују у право својине отклонила би се правна противуречност која сада постоји, а која се, као што је већ речено, састоји у томе што социјалистичка правна лица у правном саобраћају са другим правним лицима и грађанима преносе на те субјекте на стварима које им уступају више права но што сама имају.

и) Најзад, као правни израз регулisaња односа у вези с друштвеном својином, могуће би било и решење које би се састојало у томе што би социјалистичким правним лицима на стварима које не могу бити предмет правног промета, а то су њихови погони као функционално повезане целине, било дато право коришћења, а право својине на стварима које могу бити предмет правног саобраћаја. Оба ова права била би дата законом, тј. као оригинарна права.

Ово решење не разрешава све правне противуречности. Оно оставља отвореним питање ко је титулар својине на стварима на којима би социјалистичко правно лице имало право коришћења. Али, оно би решило ону велику противуречност која се појављује кад се социјалистичко правно лице нађе у правном промету са правом коришћења на стварима које жели да отуђи, а преноси својину, тј. преноси више права но што само има.

Као што се из до сада изложеног види, постоји више могућности да се правно изразе односи у вези с друштвеном својином. На законодавцу је да се у том погледу одлучи. Чини нам се да би у вези с тим ваљало рећи да су најгора она решења која не регулишу односе на јасан начин. А то је управо сада случај са друштвеном својином. Нејасност је извор конфузије, а ова извор арбитрности и злоупотреба. Поред тога, потребно је напоменути да је свака својина, па и она која се квалификује као друштвена, друштвени однос, тј. присвајање у оквиру друштва и посредством њега. У том односу ангажовани су субјекти који постоје у друштву, па се мора знати ко има право својине или поједина права из права својине, била ова права само друштвена или још и правна (класна) власт, а ко обавезу да поштује право односно права у вези са својином. То је у исто време и предуслов за теоријску квалификацију својине као приватне, личне, друштвене (социјалистичке), капиталистичке, робовласничке и друге. Због тога су неприхватљива сва она становишта по којима је својина, која се квалификује као друштвена, свачија и ничија, својина која не припада никоме и тсл., изузев ако се иде на постављање правне фикције. Али, у том случају мора се знати зашто се ова фикција ствара, шта се њом жели постићи.

У прилог усвајања концепције о формалноправном признању права својине социјалистичким правним лицима говоре правнотехнички а и значајни друштвено-економски разлози. Међутим, њено прихватање би значило „револуцију“, и то, пре свега, револуцију у нашим досадашњим схватањима. Није искључено да би наша земља, ако би до те „револуције“ дошло, била нападана са разних страна. Међутим, тога се не би требало бојати, као што се нисмо бојали напада ни у погледу много чега другог, ако се дође до уверења да је концепција о признавању права својине социјалистичким правним лицима најбоља, да најадекватније одражава друштвене односе у

вези са стварима које улазе у оквир друштвене својине. Пре него што би се до тога дошло, требало би, чини нам се, ослободити се неких предубеђења, и то у првом реду о појму својине, о социјалистичким правним лицима и о везивању својине на стварима које су раздвојене на социјалистичка правна лица за друштво као целину, у ствари за државу, с обзиром да на данашњем ступњу развоја друштва не постоји друга организација која би у име њега испупала.

Предубеђење о појму својине састоји се у томе што се својина не схвата као власт, као право које садржи обим овлашћења дат друштвено-правним поретком (законом), него као власт која дозвољава титулару да ради шта хоће са предметом својине. Ово предубеђење, нажалост, постоји и код неких правника и показује да им извесни појмови нису сасвим јасни. Појави предубеђења о праву својине допринела је пре свега квалификација својине као апсолутне власти, као апсолутног права, при чему је појам апсолутности погрешно схваћен. Кад се каже да је својина апсолутна власт, онда се под тим подразумева да је то друштвени однос између титулара својине (једног или више њих) на одређеној ствари и свих осталих субјеката у друштву, у том смислу што су сви у обавези да ту власт поштују у обиму у којем је законом дата. Али, није само својина у реченом смислу апсолутна, него су то и бројна друга права, бројне друге власти, као: право на име, на слободу, на част, на телесни интегритет, ауторско право, патентно право и др. Дакле, апсолутност својине не значи да се с предметом својине може радити шта се хоће. Али, ако својина није апсолутна у том смислу, она је најшире право које се може имати у вези са ствари. Међутим, кад се каже да је својина најшире право, то не значи да је неограничено право, него се мисли на то да се од својине не може имати шире право, шири власт, у поређењу са другим правима, другим властима (на пример, у поређењу са службеностима, са залогом и др.). Додуше, у вези с неким стварима титулар својине може да ради тако рећи шта хоће: може да их држи, употребљава, поклони, прода, баци, уништи. Али, то не значи ништа друго до то да друштво у вези с тим стварима нема интереса да поставља ограничења. Оно у вези са стварима поставља она ограничења за која сматра да су потребна и поставља их кад су потребна. Ова истина стара је колико и свет. Тако, у римском друштву, својина на земљи и зградама била је ограничена тзв. суседским правом и бројним службеностима; у буржоаском друштву, у прво време, такође суседским правом и службеностима, а у новије време још и правилима о злоупотреби права и прописивањем јавноправних обавеза о вршењу права својине у одређеном правцу (на пример, обавезно засејавање обрадивих површина, давање станова у закуп под строго прописаним условима и др.); у социјалистичком друштву, поред горе наведених ограничења, још и сужавањем обима својине, и то, пре свега, приватне својине на земљи, шумама, зградама и средствима за производњу на одређен максимум, немогућношћу поседовања одређених ствари, забраном промета одређених ствари у одређеном периоду и др. Сходно реченом, наше друштво би, уколико би социјалистичким правним лицима признало право својине на стварима које поседују, увело она ограничења која сматра потребним и која су могућа с об-

зиром на однос снага у друштву. У овој фази живота довољна су она ограничења и правни режим који постоје у вези с правом коришћења, а то су: прво, да социјалистичко правно лице не може да отуђи погон који поседује као целину; друго, да социјалистичко правно лице може да употреби средства добијена за једно отуђено основно средство само за набавку другог основног средства; треће, да средства која преостану после ликвидације социјалистичког правног лица припадају друштвено-политичкој заједници (општини) на чијем подручју се налазило социјалистичко правно лице.

Предубеђење о социјалистичким правним лицима огледа се у томе што се недовољно схватају улога и значај ових лица као основног фактора који друштву даје социјалистички карактер па се у први план ставља улога друштва, у ствари државе, партије и других фактора. Ово предубеђење потиче из периода административног социјализма, из времена кад је држава била основни чинилац друштвено-економског устројства социјализма, па и социјалистичких правних лица, и то не као самосталних субјеката него као делова државног апарата. Међутим, социјализам се не може замислити без постојања социјалистичких правних лица било као делова државног апарата било као самосталних, недржавних организаца. Па ако су главни носиоци социјализма социјалистичка правна лица, зашто им онда не признати право својине на стварима које поседују, јер та својина не може имати други карактер него друштвени, социјалистички.

Предубеђење о везивању својине на стварима које поседују социјалистичка правна лица за друштво а у ствари за државу, огледа се у томе што се својина на тим стварима, бар појмовно ако не и правно, жели да веже за друштво. То је такође остатак времена кад се држава појављивала као субјект друштвене (државне) својине. С правом се може поставити питање: зар није могуће да својина припада субјектима који представљају основне носиоце социјализма, тј. социјалистичким правним лицима, па да има социјалистички карактер, аналогно робовласничком, феудалном и буржоаском друштву, у којима је својина у првом реду припадала робовласнику и феудалцу и припада капиталисти, па је имала робовласнички, феудални и има капиталистички (буржоаски) карактер.

Ако друштвена својина ни појмовно ни правно не би била везана за друштво (државу, друштвену организацију) него за социјалистичка правна лица, то не значи да би друштво изгубило сваку везу са овом својином. Оно би, сем законодавним путем, о чему је раније било речи, ову везу успостављало и преко сарадње и помоћи социјалистичким правним лицима, као што у основи буржоаска држава успоставља везу с приватном својином преко сарадње и помоћи капиталистима, на које се ослања. или као што су то чинили други типови држава ослањајући се на субјекте који су оличавали одговарајући друштвени систем.

Завршавајући излагање о друштвеној својини и грабанском законик у, сматрамо за потребно да напоменемо да су досадашња правна решења у вези с друштвеном својином, макар у нечему и противуречна, ипак у суштини одговарала потребама живота. Друкчији закључак не дозвољава чињеница да је наше социјалистичко друштво од настанка до данас стално

напредовало ка богатијим и вишим облицима живота. Али, није за одбацивање ни мисао да би наше друштво ишло још брже и боље напред да је наћен и кад би био наћен адекватнији начин правног одражавања друштвених односа у вези с друштвеном својином. Време је, чини нам се, да се у том правцу учини озбиљан напор или бар о томе почне размишљати.

3. — *Самоуправљање и грађански законик*. У неким срединама које су заинтересоване за доношење нашег грађанског законика постоји жеља да самоуправљање као специфична карактеристика нашег социјалистичког друштва дође до пуног израза у нашем грађанском законикју. Шта више, жели се да самоуправљање буде један од оних основних елемената који треба да доведу до тога да наш грађански законик буде радикално нов у односу на постојеће и раније грађанско законодавство.

Посматрајући нашу друштвену стварност и савремени свет, морамо се сложити да је самоуправљање у првом реду оно што нас од тог света разликује. Али, то не значи да смо сагласни с тим да самоуправљање може да буде стуб или један од стубова изградње нашег грађанског законика нити оно што ће овом законикју моћи да да радикално нов печат у односу на постојеће и раније грађанско законодавство.

Самоуправљање је пре свега унутрашња ствар, унутрашњи механизам функционисања радних организација — социјалистичких правних лица. Односи који настају у радним организацијама на основу самоуправљања нису грађанскоправни односи, нити њих регулише грађанско право, чак и кад имају имовински карактер (садржину), него су уставноправне, управноправне и радноправне природе. Они се заснивају на одлукама органа управљања а испољавају се у форми решења. Као унутрашња ствар сваке радне организације, односи који настају на основу самоуправних процеса непознати су другим радним организацијама, а оне за њих и немају неког посебног интереса. Свака радна организација разрешава односе у својим оквирима како најбоље зна и уме. Напротив, грађанскоправни односи нису односи који настају и који се разрешавају у оквиру радних организација, него односи које радне организације и правни субјекти уопште заснивају у спољашњем свету или, другим речима, које заснивају на тржишту. Ступајући на тржиште и, у вези с тим, у односе поводом материјалних добара и услуга, субјекти се уопште не интересују за узајамне унутрашње прилике, нити имају потребе ни времена за то. За заснивање грађанскоправних односа није уопште важно какво је унутрашње биће субјектата; битно је да они наступају као субјекти. Да би засновали правно ваљане односе, довољно је да су они или њихови заступници за то правно овлашћени. Кад је реч о социјалистичким правним лицима и правним лицима уопште, ниједан од субјектата не испитује, нити за то има времена, да ли овлашћење одговара унутрашњим одлукама органа сваког од њих. О тим одлукама право води рачуна само уколико су другој страни биле познате. с тим што терет доказивања те чињенице лежи на страни која се позива на одлуке супротне овлашћењу на основу кога се наступило на тржишту. Право не би могло да усвоји друга решења а да озбиљно не угрози нормалан ток друштвеног живота.

Према томе, самоуправљање не само да не може да дâ радикално ново рухо и садржину нашем грађанском законнику у односу на постојеће и раније грађанско законодавство, него му у принципу нема места у грађанском законнику. Оно је у првом реду уставноправна, управноправна и радноправна категорија. (1).

III

СУБЈЕКТИВНА ПРАВА КАО ПРАВНИ ИЗРАЗ ДРУШТВЕНИХ ОДНОСА И ГРАЂАНСКИ ЗАКОНИК, С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ПРАВО ПРИСВАЈАЊА ПЛОДОВА РАДА ОСТВАРЕНИХ ДРУШТВЕНИМ СРЕДСТВИМА НА ОСНОВУ ПРАВА НА РАД

Друштвени односи које регулише грађанско право испољавају се у виду субјективних права и обавеза поводом добара, пре свега ствари, и услуга. Зато се може рећи да су субјективна грађанска (имовинска) права правни израз друштвених односа којима се бави грађанско право.

У правној теорији познат је покушај негирања субјективних права, с тенденцијом њиховог свођења на социјалне (друштвене) функције. Основ за то наћен је у сужавању појединих права, пре свега права својине, од стране државе почев од првог светског рата наовамо, и касније у негацији извесних права у смислу њиховог одузимања. Административни период социјализма, у коме је интервенција државе у друштвене односе достигла историјски невиђене размере, особито је погодовао неговању схватања о социјалној функцији субјективних права, као и негирању њиховог постојања. Међутим, то схватање не може да издржи критику, чак ни за раздобља у којима је долазило до извесног негирања и сужавања субјективних права услед интервенције државе. Чак и у тим раздобљима друштвени живот, посебно област која обухвата односе поводом материјалних добара и услуга, одвијао се кроз категорију субјективних права и обавеза. Интервенција државе није никад доводила до тоталне негације субјективних права и функционисања друштва без њих, него до негације у смислу припадности одређеним субјектима и њихове узурпације и присвајања и, евентуално, каснијег уступања другим субјектима, и то углавном онима на које се држава ослања.

Историјски посматрано, до интервенције државе у друштвене односе и до извесне негације и сужавања субјективних права долазило је у периодима пуне зрелости или у периодима оформљавања одређеног друштвено-економског система. То су раздобља у којима се друштво или бори да се одржи, у смислу да не пропадне и уступи место новом друштву, или се бори за афирмацију и скупљање снага за даљи развој, пошто је срушило преживели друштвено-економски систем. Тако, до негације и сужавања субјек-

(1) О односу између самоуправљања и грађанског законика писали смо опширније у чланку „О самоуправљању и квалификацији грађанског права“, који је објављен у Апалпа Правног факултета у Београду, 1967, бр. 2—3, стр. 133—143.

тивних права дошло је, на пример, у периоду првобитне акумулације капитала, затим у периоду државног капитализма у буржоаским земљама, а кад је реч о социјалистичким земљама, у периоду тзв. административног социјализма, тј. прве фазе живота социјалистичког друштва.

Државна интервенција у друштвене односе, која доводи до извесног негирања и сужавања субјективних права, представља јавноправну, пре свега административну интервенцију. Посматрана са становишта области живота коју регулише грађанско право, она значи сужавање подручја грађанскоправног регулисања друштвених односа, али не и његову тоталну негацију. У мери у којој се обављају, грађанскоправни односи не могу друкчије да се одвијају него кроз категорију субјективних права и обавеза. Уосталом, чак се и јавноправни односи, укључујући и управноправне односе, одвијају преко категорије субјективних права, с том разликом што у јавноправним односима један субјект, а то је држава, иступа с јачом вољом и у стању је да присвоји више права и да наметне веће обавезе.

Међутим, интервенција државе у друштвене односе и њено релативно негирање и сужавање субјективних права историјски су условљена и, према томе, пролазна појава. У раздобљима у којима нема те интервенције или је она сведена на минимум, субјективна права доживљавају пуну афирмацију и представљају стабилне правне категорије.

Према томе, правни живот се увек одвија кроз категорију субјективних права, без обзира да ли у друштву постоји државна интервенција или не. Ако постоји, субјективна права су нестабилна, бивају често узурпирана и тиме негирана са становишта лица која су их имала, али не и са становишта лица која их стичу, или су сужена; ако не постоји државна интервенција, субјективна права су стабилна и релативно широка, тј. права са релативно широким овлашћењима. Дакле, у сваком случају, субјективна права постоје, и друштво без њих не може постојати.

Поводом субјективних права, а у вези с доношењем нашег грађанског законика, поставило се питање које субјективно право има основни значај за наше социјалистичко друштво или, другим речима, који је најзначајнији друштвени однос који треба да регулише наш грађански законик. По мишљењу неких правника и друштвено-политичких радника, то је право радника на присвајање плодова рада остварених друштвеним средствима на основу права на рад; ово право, као темељ нашег грађанског законика, треба да да радикално нову физиономију и садржину нашем грађанском законик у односу на постојеће и раније грађанско законодавство.

Међутим, ми бисмо били слободни да као претходно поставимо ово питање: има ли уопште места регулисању права радника на присвајање плодова рада остварених друштвеним средствима на основу права на рад у грађанском законик у? Тек пошто се да одговор на питање где треба регулисати ово право, може се поставити питање како то учинити, као и питање какав значај има то право, тај друштвени однос, у поређењу са другим субјективним правима, односно другим друштвеним односима.

Сматрамо да право радника на присвајање плодова рада остварених друштвеним средствима на основу права на рад не треба да буде регулисано грађанским закоником. То због тога што је право радника на присвајање плодова рада радноправна а не грађанскоправна категорија. Додуше, радно право је произашло из грађанског права и, полазећи од тога, могло би се право радника на присвајање плодова рада регулисати грађанским закоником. Међутим, радно право и радноправни односи, укључујући и право радника на присвајање плодова рада остварених друштвеним средствима на основу права на рад, немају само грађанскоправни него и јавноправни (управноправни) карактер. Наиме, правне норме које регулишу односе поводом рада почеле су се издвајати у радно право као посебну област права када су радноправни односи почели делимично да губе грађанскоправни карактер и да стичу одлике мешавине грађанског и јавног, пре свега управног права. Данас је радно право посебна област права са јавноправним и грађанскоправним елементима. Шта више, преовлађују јавноправни елементи. Према томе, место регулисања права радника на присвајање плодова рада остварених друштвеним средствима на основу права на рад је у радноправним нормативним актима, а не у грађанском закоником.

Но, без обзира где ће бити регулисано право радника на присвајање плодова рада остварених друштвеним средствима на основу права на рад, поставља се питање како то учинити или, другим речима, какво право признати раднику.

Присвајање материјалних добара, а плодови рада се манифестују у материјалним добрима, врши се путем стварних права: својине, службености, залог и др. Поборници идеје да право радника на присвајање плодова рада треба да буде регулисано грађанским закоником вероватно су мислили да би раднику требало признати неко од стварних права, и то стварно право учинити основним имовинским правом. Од стварног права које би се могло признати раднику у вези с присвајањем плодова рада остварених друштвеним средствима на основу права на рад, а које би могло да представља једно од основних имовинских права у грађанском закоником, дошло би у обзир право својине, и то у виду заједничке својине, тј. својине код које делови нису унапред ни идеално ни реално опредеље-ни већ то постају касније на захтев заинтересованог. Признање права раднику на плодове рада у виду сусвојине не би могло да дође у обзир пошто сусвојина претпоставља унапред одређене идеалне делове тј. делове у виду разломка ($1/2$, $1/3$, $1/10$ итд.). Међутим, идеални делови се не би могли одмах определити при ступању радника у радну организацију, с обзиром да се опредељење не би могло да врши на бази броја радника у радној организацији него на бази радног доприноса радника, а он се сазнаје тек при будућем обрачуну, и то опет не дефинитивно него само за одређени период уназад (за месец, три месеца, годину дана итд.). Уосталом, питање признања раднику вида својине на плодовима рада је другоразредно питање. Стога, било да се раднику призна заједничка својина било сусвојина на плодовима рада, правне последице које би из тога наступиле за радну организацију и друштво биле би у основи исте.

Имајући у виду напред речено, поћи ћемо од признања раднику права заједничке својине на плодовима рада као правно исправнијег решења. Признање таквог права погодновало би раднику, јер би уклонило релативну отуђеност радника од производа рада, каква данас постоји. Наиме, данас производ рада радника припада радној организацији, а радник од ње има право да потражује одређен део после опредељења по правилима о расподели дохотка. Међутим, признање раднику права заједничке својине на плодовима рада није могуће због бројних тешкоћа, а нарочито због последица које би наступиле. Навешћемо само неке од њих.

Прво, поставило би се питање шта се подразумева под плодовима рада: све оно што радник оствари својим радом, дакле, оно што узима друштво (држава), оно што остаје радној организацији и оно што он добије, или само неки од ових делова плодова рада и који. Није свеједно које ће се решење прихватити. Ако се под појам плодова рада подведе све оно што радник оствари, онда то значи да је радник власник и онога дела производа његовог рада који узима друштво у лицу државе. На плану грађанског права то значи да радник као власник може али не мора да да одређени део производа свога рада друштву. Ако би однос између државе и радника био постављен на ову платформу, то би значило да би држава требало сваке године од сваког радника, или у најбољем случају од сваког радног колектива, да тражи пристанак да би узела део производа, а радник или радни колектив би могао да одбије или прихвати захтев. У таквим околностима друштвени живот у нашој земљи био би преплављен зборовима на којима би чланови радних колектива расправљали и одлучивали да ли да уступе држави део производа свога рада. Ако би пак држава иступила са империјумом и одузела део производа рада појединцу и радним колективима у случајевима кад они не желе да део производа рада дају држави, онда би држава с грађанскоправног терена прешла на јавноправни. У очима радника и радних колектива та би њена мера изгледала као негирање и узурпација њиховог субјективног права својине, као што такав захват државе у приватну својину изгледа приватном власнику. Је ли пробитачно да држава у овој фази живота друштва доведе себе у ситуацију да се нагађа са појединцима или, у најбољем случају, са појединим радним колективима у погледу средстава којима треба да задовољи опште друштвене потребе и да, у случају кад те потребе нису сагледане, врши сталну експропријацију нечије својине. Мислимо да није.

Друго, признавање раднику права заједничке својине на плодовима рада представљало би претварање својине која има друштвени карактер у групну, а тиме у приватну својину. Наиме, ствари које поседују социјалистичке радне организације би временом постале заједничка својина група састављених од оних који раде или су радили у појединим радним организацијама. Тиме би ова својина добила карактер приватне својине одређене групе људи.

Треће, за случај признања заједничке својине на плодовима рада дошло би до стапања ове својине и имовине радне организације. Радна организација би постала приватноправни субјект, приватноправно лице као ор-

ганизациони облик одређене групе, и изгубила би карактер социјалистичког правног лица као субјекта својственог само социјалистичком друштву.

Четврто, радник као власник заједничке својине формиране од плодова његовог рада могао би, у начелу, да тражи у свако доба опредељење свог дела и његово издавање из заједничке својине. То би му се право могло ограничити и свести на случај кад напушта радну организацију, али не би могао бити лишен тог права; ако би то био случај, онда би било бесмислено признавати му право заједничке својине. Међутим, чак и у случају да се право радника на опредељивање свог дела у заједничкој својини ограничи само на случај напуштања радне организације (због пресељења у другу, због отказа, због пензионисања и др.), могле би наступити веома неповољне правне последице по радну организацију. Наиме, радник би могао тражити да његов власнички део буде одређен идеално, тј. у виду сувласничког дела, или реално, тј. у виду дела ствари из заједничке својине на коме би конституисао своје право својине. Било на који начин да буде одређен део који припада раднику, он би га могао отуђити. У вези с отуђењем могло би, с једне стране, бити одређено да се отуђење може вршити само преношењем на социјалистичко правно лице, дакле, другу радну организацију, а с друге стране, могло би се конституисати право прече куповине и то у корист радне организације у којој радник има заједничку својину или у корист радника који остају на раду у радној организацији. Такво ограничење радника у погледу отуђења дела који му из заједничке својине припада не би било у стању да доведе до тога да његов део увек прибави радна организација или њени активни радници. То стога што се може догодити да ни радна организација ни њени радници нису у стању, због финансијске ситуације у којој се налазе, да купе својински део радника. Ако се претпостави да би се у једном тренутку могло стећи више захтева за опредељење и отуђење делова у заједничкој својини, а та се могућност не може искључити, онда би био доведен у питање опстанак радне организације, или би заједничка својина радне организације, делимично или потпуно, прешла у својину друге радне организације. Може ли се у социјалистичком друштву допустити да једна радна организација буде власник ствари друге радне организације, и чему би то одвело? Чини нам се да о томе не може бити ни речи. Такође треба указати на неминовност бројних спорова који би настали између радника и радне организације у вези с опредељивањем и отуђењем дела који припада раднику у заједничкој својини, тако да би радна организација била доведена у ситуацију да се стално бави унутрашњим односима. То би, нема сумње, знатно паралисало њену активност као привредног субјекта.

Као што се види, убедљиви разлози говоре за то да се раднику не може признати никакво стварно право на плодове његовог рада остварене друштвеним средствима на основу права на рад. Његово право треба и мора да остане онакво какво је данас, и то, с једне стране, радно право, које му омогућава на основу слободног одлучивања са другим радницима расподелу дохотка укључујући и остваривање личног дохока на основу правила о основама и мерилима за то, а с друге стране, релативно (облигационо, тражбено) право.

Према томе, право радника на присвајање плодова рада оствареним друштвеним средствима на основу права на рад појављује се, с једне стране, као радно право, а с друге стране, као једно од релативних права. Као радном праву није му место у грађанском законнику, јер у основи нема грађанскоправне елементе. Као релативно право, оно не може, чак и кад би било регулисано грађанским закоником, да буде онај чинилац који би нашем грађанском законнику могао да обезбеди радикалност у односу на постојеће и раније грађанско законодавство, с обзиром да постоји мноштво других веома значајних релативних права. То, међутим, не значи да право радника на присвајање плодова рада, које је у нашем друштву утемељено, не представља веома важну тековину нашег демократског и самоуправног социјалистичког друштва. Постојање тог права и начин на који се остварује јединствени су у свету, и то треба и може да добе до изражаја у некој од осталих кодификација које наше друштво треба да изврши.

Др Живомир С. Борђевић

РЕЗЮМЕ

Гражданский кодекс — отражение наших общественных интересов

Автор в статье подвергает рассмотрению два основных вопроса в связи с проводимой подготовкой югославского гражданского кодекса:

1. *Может ли югославский гражданский кодекс быть радикально новым по отношению к существующему и прежнему гражданскому законодательству.* По мнению автора, будущий югославский гражданский кодекс должен быть во многом схожим с существующим и прежним гражданским законодательством, включая и римское право. Схожесть его прежде всего обуславливает товарно-денежное хозяйство, составляющее основной круг гражданско-правового регулирования и влияющее на регламентирование не связанных с ним областей жизни (напр. область исследований, причинение и возмещение убытков и др.).

2. *Некоторые специфичности югославской общественно-экономической действительности и гражданский кодекс.* В этой части статьи рассмотрены основные специфичности югославской действительности:

а) *Социалистические юридические лица и гражданский кодекс.* Автор находит, что социалистические юридические лица являются субъектами, характерными только для социалистического общества. Указанная общественная система не может существовать без социалистических юридических лиц. Данные лица являются носителями и опорой социалистической общественно-экономической системы. В административном периоде жизни социалистического общества роль и значение социалистических юридических лиц отодвинуты на второй план из-за ведущей роли государства. Лишь в случаях, когда социалистическое государство откажется от непосредственной (оперативной) хозяйственной функции, как это имеет место в югославском обществе, делаются заметным роль и значение социалистических юридических лиц.

б) *Общественная собственность и гражданский кодекс.* Исходя из фактического положения вещей, автор усматривает следующее: общест-

венная собственность не должна быть, собственностью социалистического общества или социалистического государства для того, чтобы рассматривалась общественной собственностью. Она может быть собственностью социалистических юридических лиц и в то же время не утрачивает общественный социалистический характер. Принадлежащее социалистическим юридическим лицам право пользования имуществом, являющимся общественной собственностью, понимается в пределах, установленных законом, как право собственности. В глазах обычного гражданина социалистическое юридическое лицо почти всегда является собственником имущества, имеющегося у него, хотя оно и представляет общественную собственность.

в) *Самоуправление и гражданский кодекс.* Автор исходит из убеждения, что самоуправление, являясь специфичностью югославской действительности, не может представлять собой основу будущего гражданского кодекса, ибо оно является внутренним делом трудовых организаций (социалистических юридических лиц), в то время как гражданский кодекс регулирует внешние правоотношения между субъектами права в отношении благ и услуг.

3. *Субъективное право как правовое выражение общественных отношений и гражданский кодекс, особо останавливаясь на вопросе признания права трудящихся на результаты труда, осуществленные общественными средствами на основании права на труд.* В связи с субъективными правами, автор критикует точки зрения, отрицающие субъективные права, и утверждает, что с исторической точки зрения узурпация и ограничения субъективных прав, а одновременно и кажущееся их отрицание, наступали в периоды полного расцвета или же в периоды оформления определенного общественно-экономического строя (напр. в период первоначальной аккумуляции капитала, в период государственного капитализма в буржуазных странах, в период т. наз. административного социализма, т. е. первой фазы жизни социалистического общества).

В связи с признанием за трудящимися права на результаты труда, осуществленные общественными средствами, на основании права на труд, автор полагает, что нет основания для мнения, усматривающего в данном праве основное гражданско-правовое отношение, основное субъективное гражданское право. Право трудящихся на результаты своего труда осуществляется по положениям правового регулирования труда, а не гражданского кодекса и потому к нему не следует применять начала гражданского права. В то же время, независимо от того какими законами оно будет регулироваться, данное право может иметь лишь характер притязания (относительного права), какое имеет сегодня и какое имело всегда. Трудящимся не может быть признано какое-либо абсолютное право на результаты труда (напр. право собственности в форме совместной собственности), ибо это привело бы к превращению собственности социалистических юридических лиц в групповую частную собственность, а самых этих лиц в частных-юридических лиц, в силу чего бы социалистическое общество утерало свой социалистический характер.

SUMMARY

The Civil Code as the Reflection of our Social Relationships

In connexion with the pending enactment of the Yugoslav Civil Code, the author treats two basic points in the article.

1. *Could the Yugoslav Civil Code be radically new with respect to the existing and former civil legislation.* In the opinion of the author the future Yugoslav Civil Code should have a great deal of similarity with the current and former civil legislation, including the Roman Law; this similarity is

stipulated, first of all, by the commodity and money economy being predominantly the matter of the civil legal regulating and having an impact on the regulating of those fields of life that are not directly connected with it (for instance, inheritance, causing and compensating damage, ect.).

2. *Some specificities of the Yugoslav socio-economic reality and the Civil Code.* In this part of the article the following two basic specificities of the Yugoslav situation are treated:

a) *Socialist legal persons and the Civil Code.* The author considers that the Yugoslav legal persons are subjects characteristic for the socialist society only; this social system cannot be without socialist legal persons. These persons are the fundament and support of the socialist socio-economic system. In the administrative period of life of the socialist society the role and significance of the socialist legal persons (are) covered and suppressed by state's role; only when the socialist state gives up direct (operative) economic function, as was the case in the Yugoslav society, the role and significance of the socialist legal persons is noticeable.

b) *Social property and the Civil Code.* Having in mind the cultural circumstances, the author thinks that socially owned means need not be the property of the society of socialist state to be considered as social property; they can be owned by the social legal persons without losing the social (socialist) character; that the right to use socially owned things in possession of the socialist legal person be considered in the legal intercourse as the right to ownership; that a plain citizen should consider a socialist legal person as the owner of the things it possesses and that represent social property.

c) *Self-management and the Civil Code.* The author thinks that self-management as a specificity of the Yugoslav reality could not be the pivot of the future Civil Code, for it is the internal matter of working organizations (socialist legal persons) while the Civil Code should regulate the external relationships between the subjects of law with respect to goods and services.

d) *Subjective rights as the legal expression of social relationships and the Civil Code with a special view of the question of acknowledging right to workers to fruits of work materialized through socially owned means on the grounds of the right to work.*

In connexion with subjective rights the author criticises the approaches negating subjective rights and points that if viewed historically, usurpation and limitation of subjective rights, and consequently their apparent negation, occurred in the periods of full maturity or in the periods of establishment of a particular socio-economic system (i.e. in the period of the original accumulation capital, in the period of state capitalism in bourgeois countries in the period of the so-called administrative socialism, that is the first stage of the life of a socialist society).

As to acknowledging the right of workers to the fruits of work effected by means of socially owned resources on the grounds of the right to work, the author finds that the approach attaching to this right the basic civil-legal relation, is not the basic subjectiv civil law. The rights of workers to fruits of work is a labour-legal and not a civil-legal category, and consequently should not be regulated by the Civil Code. However, regardless how it is going to be regulated this right could have the character of law of contract (relative), as it has to-day and always has had. A worker cannot be acknowledged and absolute right to the fruits of work (i.e. right to ownership in the form of common property), because this would lead to transformation of the property of socialist legal persons into the collegiate private property, and of the persons themselves into private legal persons, devoiding thus the socialist society of its socialist character.

RÉSUMÉ

Le code civil comme expression de nos rapports sociaux

Dans le présent article, l'auteur traite, à propos de l'adoption du code civil yougoslave, les questions fondamentales suivantes:

1. *Le code civil yougoslave peut-il être radicalement nouveau par rapport à la législation existante et à l'ancienne législation civile.* De l'avis de l'auteur, le code civil yougoslave futur doit présenter une grande ressemblance avec la législation civile présente et ancienne, y compris le droit romain; sa ressemblance est conditionnée, avant tout, par l'économie de marché, qui constitue un des objets majeurs de la réglementation juridique civile et qui exerce son influence sur la réglementation des domaines de la vie qui ne lui sont par directement attachés (par exemple, domaine de la succession, du dommage causé et de sa réparation, etc.).

2. *Certaines spécificités de la réalité socio-économique yougoslaves et le code civil.* Dans cette partie de l'article sont traitées deux spécificités fondamentales de la réalité yougoslave:

a) *Les personnes morales socialistes et le code civil.* L'auteur estime que les personnes morales socialistes sont des sujets caractéristiques exclusivement de la société socialiste; ce système social ne peut guère exister sans personnes morales socialistes. Lesdites personnes constituent les promoteurs et les points d'appui du système socio-économique socialiste. Dans la période administrative de vie de la société socialiste, le rôle et la signification des personnes morales socialistes sont couvertes et dissimulés par le rôle de l'Etat; ce n'est que lorsque l'Etat socialiste abandonne la fonction économique directe (opérationnelle), comme c'est le cas de la société yougoslave, qu'on peut discerner le rôle et la signification des personnes morales socialistes.

b) *La propriété sociale et le code civil.* En partant de l'état des choses réel, l'auteur considère que la propriété sociale ne doit pas être la propriété de la société socialiste ou de l'Etat socialiste, pour être considérée comme propriété sociale; elle peut être la propriété des personnes morales socialistes, sans perdre son caractère social (socialiste); que le droit d'utilisation des choses appartenant à la société qui sont la propriété des personnes morales socialistes, se comporte dans le trafic juridique comme le droit de propriété; que le citoyen moyen considère généralement la personne morale socialiste comme propriétaire des choses qu'elle possède et qui constituent la propriété sociale.

c) *L'autogestion et le code civil.* L'auteur estime que l'autogestion, en tant que spécificité de la réalité yougoslave, ne peut nullement représenter le pilier du code civil futur car elle est l'affaire intérieure des organisations de travail (des personnes morales socialistes), tandis que le code civil réglemente les rapports extérieurs des sujets du droit par rapport aux biens et aux services.

3. *Les droits subjectifs comme expression juridique des rapports sociaux et le code civil, avec un accent particulier mis sur la question de reconnaissance du droit du travailleur aux fruits du travail réalisés par les moyens sociaux en vertu du droit au travail.*

A propos des droits subjectifs, l'auteur critique les conceptions contestant les droits subjectifs et indique que, du point de vue historique on a pu constater l'usurpation et la limitation des droits subjectifs et, par cela même, une certaine négation apparente de ces droits, dans les périodes de pleine maturité, ou bien dans les périodes de formation d'un ordre socio-économique déterminé (par exemple, dans la période d'accumulation primitive du capital, dans la période du capitalisme d'Etat dans les Etats bourgeois, dans la période dite de socialisme administratif — première phase de vie de la société socialiste).

Quant à la reconnaissance du droit du travailleur aux fruits de son travail réalisés par les moyens sociaux en vertu du droit au travail, l'auteur considère comme fondée la conception qui voit dans ce droit le rapport de droit civil fondamental, le droit civil subjectif fondamental. Le droit du travailleur aux fruits du travail est une catégorie du droit ouvrier, et non du droit civil, raison pour laquelle elle ne devrait pas être réglée par le droit civil. Cependant, quel que soit le code par lequel ce droit sera réglé il ne peut avoir que la caractère de droit pétitoire (relatif), qu'il possède aujourd'hui, et qu'il a possédé de tout temps. Il est impossible de reconnaître au travailleur un droit absolu aux fruits de son travail (par exemple, le droit de propriété sous forme de propriété commune), ce qui aurait pour effet la transformation de la propriété des personnes morales socialistes en propriété privée collective, ainsi que des personnes en question en personnes morales privées, ce qui ferait perdre à la société socialiste son caractère socialiste.